TIJORAT BANKLARIDA YASHIL MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: NAZARIYA VA AMALIYOT

Ergasheva Dilnoza Anvar qizi
Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi talabasi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
E-mail: edilnoza06@gmail.com
Tel.: +998 88 542 00 35

Annotatsiya. Ushbu maqolada global iqlim o'zgarishi va barqaror rivojlanish maqsadlari kontekstida O'zbekiston tijorat banklarida yashil moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi mamlakat iqtisodiyotini 'yashil' modelga o'tkazishda bank sektorining strategik o'rni ***bilan belgilanadi. Maqolada 2026-2026 yillar davomidagi statistik ma'lumotlar tahlil*** qilinib, yashil kreditlar ulushining ortishi va moliyaviy barqarorlikka ta'siri ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, Markaziy bank tomonidan joriy etilayotgan 'yashil taksonomiya' va ESG tamoyillarining banklar kredit portfeliga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida bank tizimida yashil moliyalashtirishni kengaytirish uchun institutsional va iqtisodiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil moliyalashtirish, tijorat banklari, ESG tamoyillari, yashil taksonomiya, barqaror rivojlanish, iqlim risklari, yashil kredit, iqtisodiy o'sish

Аннотация. В данной статье исследуются вопросы совершенствования механизмов зеленого финансирования в коммерческих банках Узбекистана в контексте глобального изменения климата и целей устойчивого развития. Актуальность исследования определяется стратегической ролью банковского сектора в переходе экономики страны на «зеленую» модель. В статье ***анализируются статистические данные за 2026-2026 годы, показан рост доли*** зеленых кредитов и их влияние на финансовую стабильность. Также анализируется влияние внедряемой Центральным банком «зеленой

таксономии» и принципов ESG на кредитные портфели банков. В результате исследования разработаны институциональные и экономические рекомендации по расширению зеленого финансирования в банковской системе.

Ключевые слова: зеленое финансирование, коммерческие банки, принципы ESG, зеленая таксономия, устойчивое развитие, климатические риски, зеленый кредит

Abstract. This article examines the issues of improving green financing mechanisms in commercial banks of Uzbekistan in the context of global climate change and sustainable development goals. The relevance of the research is determined by the strategic role of the banking sector in transitioning the country's economy to a 'green' model. The paper analyzes statistical data from 2018 to 2024, demonstrating the increase in the share of green loans and its impact on financial stability. The influence of the 'green taxonomy' introduced by the Central Bank and ESG principles on banks' credit portfolios is also analyzed. As a result of the study, institutional and economic recommendations for expanding green financing in the banking system are developed.

Keywords: green finance, commercial banks, ESG principles, green taxonomy, sustainable development, climate risks, green credit, economic growth

Kirish. Bugungi kunda jahon hamjamiyati iqlim o'zgarishi va ekologik tanazzul kabi misli ko'rilmagan muammolarga duch kelmoqda. Ushbu global xatarlar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini, ayniqsa moliya tizimini tubdan isloh qilishni talab etmoqda. O'zbekiston Respublikasida 'yashil' iqtisodiyotga o'tish strategik ustuvor vazifa sifatida belgilangan bo'lib, bu jarayonda tijorat banklari asosiy moliyaviy ko'prik vazifasini o'taydi. 'O'zbekiston – 2030' strategiyasida qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushini oshirish va energiya samaradorligini tahlil qilish banklar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. [1; 12 b].

Tijorat banklarining an'anaviy moliyalashtirishdan yashil moliyalashtirishga o'tishi nafaqat ekologik majburiyat, balki yangi bozor imkoniyatidir. Yashil

moliyalashtirish mexanizmlari energiya tejovchi texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash va ekologik toza transport loyihalarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda xorijiy kredit liniyalarini jalb qilish orqali ushbu yo'nalishda sezilarli siljishlar kuzatildi. 2023-yilda xorijiy kredit liniyalari hisobidan hududlarda 16 mingga yaqin loyihalar uchun 3,2 mlrd dollarlik mablag' yo'naltirilganligi sohaning ko'lamini ko'rsatadi. [2; 45 b].

Moliya bozorida ESG (Environmental, Social, and Governance) tamoyillarining joriy etilishi banklar uchun risklarni boshqarishning yangi darajasini belgilab berdi. Banklar endilikda loyihalarni faqatgina iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan emas, balki ularning atrof-muhitga ta'siri va ijtimoiy mas'uliyati bo'yicha ham baholashmoqda. Bu esa banklarning investitsion jozibadorligini oshirish bilan birga, iqlimiy xatarlardan himoyalanish imkonini beradi. Global moliya bozorida yashil obligatsiyalar va 'social bonds' kabi instrumentlarning ommalashishi O'zbekiston uchun ham muhim namuna bo'lib xizmat qiladi. [3; 28 b].

Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan 'Yashil taksonomiya' loyihasi banklar uchun qaysi loyihalar yashil deb hisoblanishi bo'yicha aniq mezonlarni belgilab berdi. Ushbu hujjat 'greenwashing' ya'ni soxta ekologik loyihalarni moliyalashtirish xavfini kamaytiradi. Taksonomiya doirasida qayta tiklanuvchi energiya, barqaror qishloq xo'jaligi va suv resurslarini boshqarish kabi yo'nalishlar ustuvor etib belgilangan. Banklar ushbu mezonlar asosida o'zlarining ichki kredit siyosatlarini yangilashlari va mutaxassislarni tayyorlashlari lozim. [4; 18 b].

Shu bilan birga, yashil moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirishda bir qator to'siqlar saqlanib qolmoqda. Bularga uzoq muddatli resurslarning yetishmasligi, yashil loyihalarni baholash bo'yicha metodologik bazaning zaifligi va tadbirkorlarning ekologik xabardorlik darajasi pastligini kiritish mumkin. Mazkur maqolada ushbu muammolarni bartaraf etish va banklar faoliyatida yashil instrumentlarni samarali qo'llash yo'llari ilmiy va amaliy jihatdan asoslab beriladi. [5; 62 b].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Yashil moliyalashtirish konsepsiyasi iqtisodiy adabiyotlarda turli yondashuvlar asosida o'rganilgan. Mashhur iqtisodchi Jeffrey Sachs barqaror rivojlanish davrida banklar faqat foyda ortidan quvmasdan, balki sayyoramizning ekologik muvozanatini saqlashga xizmat qilishi kerakligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, moliya tizimi iqlimiy investitsiyalarni rag'batlantiruvchi asosiy drayver bo'lishi shart. Shuningdek, xalqaro tadqiqotchilar Zhang va Wang o'z ishlarida yashil moliya va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi ijobiy korrelyatsiyani isbotlab, yashil kreditlar bank risklarini uzoq muddatda kamaytirishini ko'rsatishgan. [6; 112 b].

Mahalliy olimlardan A. Vahabov va I. Ergashevlar O'zbekiston sharoitida yashil iqtisodiyotga o'tishning moliyaviy jihatlarini tadqiq etganlar. Ular tijorat banklarining investitsion portfelini diversifikatsiya qilishda ekologik loyihalarning ulushini oshirish zarurligini asoslab berishgan. B. Mirdovidov esa banklar tomonidan 'yashil' loyihalarni monitoring qilishning raqamli platformalarini yaratish taklifini ilgari suradi. Shunga qaramay, O'zbekiston tijorat banklarida yashil moliyalashtirishning institutsional mexanizmlarini kompleks takomillashtirish masalasi hali ham chuqur tadqiqotlarni talab etadi. [7; 176 b].

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida tizimli tahlil, qiyosiy iqtisodiy tahlil va statistik tahlil usullaridan foydalanildi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2018-2024 yillardagi yillik hisobotlari, tijorat banklarining (Xususan, Uzpromstroybank, Agrobank) ESG hisobotlari hamda Jahon banki va Osiyo Taraqqiyot bankining tahliliy materiallari birlamchi ma'lumotlar bazasi sifatida olindi. Ma'lumotlarni qayta ishlashda iqtisodiy dinamikani baholash va prognozlash uslublari qo'llanildi. [8; 54 b].

Shuningdek, banklarda yashil moliyalashtirish samaradorligini aniqlash uchun ekonometrik modellardan foydalanildi. Bunda bankning yashil kreditlar hajmi, umumiy kredit portfelidagi ulushi va muammoli kreditlar (NPL) darajasi o'rtasidagi bog'liqlik Pearson korrelyatsiya testi orqali tekshirildi. Tadqiqot obyekti

sifatida O'zbekistonning 10 ta eng yirik tijorat banki tanlab olindi, chunki ular mamlakat bank aktivlarining 80 foizidan ortig'ini nazorat qiladi. [9; 82 b].

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida Markaziy bank tomonidan tasdiqlangan 'Yashil taksonomiya' mezonlari va xalqaro 'Green Bond Principles' (GBP) qoidalari tanlandi. Bu esa tahlillarning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlaydi. Shuningdek, banklarning yashil moliyalashtirish strategiyalari Germaniya va Xitoyning muvaffaqiyatli modellari bilan qiyosiy tahlil qilindi. [10; 45 b].

Tahlil va natija. O'zbekistonda yashil moliyalashtirish jarayonlari so'nggi besh yilda jadal rivojlanish bosqichiga kirdi. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, banklar tomonidan ajratilgan 'yashil' yo'nalishdagi kreditlar hajmi 2018-yildagi 4,2 foizdan 2024-yilga kelib 14,7 foizga yetgan. Bu o'sish asosan energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi bilan izohlanadi. Xususan, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarida yashil texnologiyalarni joriy etishga ajratilgan imtiyozli kreditlar hajmi o'rtacha yillik 17,9 foiz sur'atda o'sib bormoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, yashil loyihalarning moliyaviy barqarorligi an'anaviy loyihalarga qaraganda yuqoriroqdir.

1-jadval.

O'zbekiston tijorat banklarida yashil moliyalashtirish dinamikasi (2019-2024 yy.)

Ko'rsatkichlar	2019	2021	2023	2024
Jami yashil kreditlar (mlrd so'm)	1250	3420	7850	10300
Umumiy portfeldagi ulushi (%)	4.5	7.8	12.4	14.7
Qayta tiklanuvchi energiya ulushi (%)	15	28	42	55
Yashil loyihalardagi NPL darajasi (%)	2.1	1.8	1.5	1.4

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, yashil loyihalarda muammoli kreditlar (NPL) darajasi muntazam ravishda pasayib borgan. 2024-yilga kelib bu

ko'rsatkich 1,4 foizni tashkil etishi kutilmoqda, bu esa bank tizimidagi umumiy NPL darajasidan (o'rtacha 3,5-4%) sezilarli darajada pastdir. Bu holat yashil loyihalarning energiya xarajatlarini kamaytirishi hisobiga korxonalarning to'lov qobiliyati yaxshilanishi bilan bog'liq. Shuningdek, Uzpromstroybank kabi yetakchi banklar ESG reytinglarini olish orqali xalqaro bozorlardan past foizli 'yashil' resurslarni jalb qilish imkoniyatiga ega bo'lishdi. [11; 36 b].

Moliya muassasalari yashil kreditlash jarayonida mijozlarni baholashning yangi skoring modellarini qo'llamoqda. Ushbu modellar loyihaning ekologik risklarini 1 dan 5 gacha bo'lgan ballar asosida baholaydi. Agar loyiha atrof-muhitga yuqori darajadagi salbiy ta'sir ko'rsatsa, bank uni moliyalashtirishdan voz kechadi yoki foiz stavkasini oshiradi. Quyidagi rasmda tijorat banklarida yashil moliyalashtirishning tashkiliy mexanizmi va bosqichlari tasvirlangan.

Ushbu mexanizmning joriy etilishi banklarga nafaqat ekologik maqsadlarga erishish, balki resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi. 2023-yilda banklar tomonidan qayta tiklanuvchi energiya manbalariga yo'naltirilgan kreditlar hajmi 2,5 baravarga oshganligi ijobiy tendensiyadan dalolat beradi. Biroq, kichik va o'rta biznes subyektlari uchun yashil kreditlar olishda garov ta'minoti va hujjatlashtirish masalalari hali ham murakkab bo'lib qolmoqda. Shu sababli, banklar tomonidan 'Green Microfinance' mahsulotlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. [12; 108 b].

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yashil moliyalashtirish mexanizmlari O'zbekiston bank tizimida o'ziga xos evolyutsion yo'lni bosib o'tmoqda. Dastlabki bosqichda faqatgina xalqaro donorlar mablag'lari hisobidan amalga oshirilgan bo'lsa, hozirda banklar o'zlarining xususiy resurslarini ham jalb qila boshladilar. ESG ko'rsatkichlari va bank rentabelligi o'rtasidagi ijobiy bog'liqlikni (Pearson r=0.68) e'tirof etish lozim. Bu shuni anglatadiki, barqaror boshqaruvga ega banklar bozor kon'yunkturasiga nisbatan chidamliroqdir. [13; 45 b].

Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat tomonidan yashil kreditlar uchun foiz kompensatsiyalari va soliq imtiyozlari berilishi banklar ishtiyoqini

oshiradi. O'zbekistonda ham Markaziy bankning prudensial normativlarida yashil aktivlar uchun kapitalga bo'lgan talablarni pasaytirish (risk-weighting) masalasi ko'rib chiqilishi kerak. Bu banklarga yashil loyihalar uchun pastroq foiz stavkalarini taklif qilish imkonini beradi. [14; 22 b].

Shuningdek, kadrlar masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Bank xodimlari loyihaning ekologik foydasini (masalan, CO2 emissiyasini kamayishi) hisoblash ko'nikmalariga ega bo'lishlari lozim. Monitoring jarayonida MRV (Monitoring, Reporting, and Verification) tizimlaridan foydalanish ma'lumotlarning shaffofligini ta'minlaydi. Banklar va mahalliy hokimiyat organlari o'rtasidagi hamkorlik yashil loyihalar 'quvuri'ni (project pipeline) shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. [15; 136 b].

Xulosa. O'zbekiston tijorat banklarida yashil moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish – bu shunchaki iqtisodiy zarurat emas, balki kelajak avlod oldidagi mas'uliyatdir. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, banklarda yashil kreditlashning ulushi ortishi bilan aktivlar sifati yaxshilanadi va kredit xatarlari pasayadi. 2024-yilga kelib yashil aktivlar hajmining 10 trln so'mdan oshishi bu yo'nalishdagi islohotlarning samarasidir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Markaziy bank tomonidan 'Yashil kreditlar' uchun risk darajasini pasaytiruvchi koeffitsientlarni joriy etish orqali banklarni rag'batlantirish.

2. Banklarda maxsus 'Yashil moliya markazlari'ni tashkil etish va xodimlarni xalqaro ESG standartlari bo'yicha o'qitish.

3. Yashil loyihalarni baholash uchun raqamli monitoring platformasini (MRV) yaratish va uni taksonomiya bilan integratsiya qilish.

4. Kichik biznes uchun yashil ipoteka va yashil lizing mahsulotlarini kengaytirish, bu orqali aholining energiya tejamkor uy-joylarga bo'lgan talabini qo'llab-quvvatlash.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi O'zbekiston bank tizimini mintaqadagi 'yashil' moliya markaziga aylantirishga va mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son 'O'zbekiston – 2030' strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2023-yil uchun yillik hisoboti. Toshkent, 2024.

Sachs J. D. The Age of Sustainable Development. Columbia University Press, 2015. — 544 p.

World Bank. Guidance Note on Uzbekistan Green Taxonomy. Washington, D.C., 2023. — 82 p.

Axmadjonova G. X. O'zbekistonda tijorat banklari orqali yashil moliyalashtirishni rivojlantirish tahlili. 'Iqtisodiyot va ta'lim', 2024, №3.

Zhang B., Wang Y. Green Finance and Sustainable Development: International Evidence. Journal of Cleaner Production, 2020. — Vol. 260.

Mirdovidov B. Tijorat banklarining ekologik loyihalarni moliyalashtirishdagi roli. Innovations in Science and Technologies, 2025. — Vol. 2(7).

OECD. Financing Uzbekistan's Green Transition: Analysis of Capital Market Development. Paris, 2023. — 150 p.

Vahabov A., Ergashev I. Yashil iqtisodiyot: darslik. — Toshkent: Fan, 2022. — 320 b.

Mirzaxmedova A. A. Yashil moliyalashuv: bank faoliyatidagi huquqiy asoslar va amaliy yondashuvlar. 'Muhandislik va Iqtisodiyot', 2025.

Generation Impact Global. Central Asia's ESG Awakening: A focused case study on Uzbekistan. 2025.

Mahmudov U. Development of green finance infrastructure in commercial banks. Economic Development and Analysis, 2025.

Sarjanova D. A. Advancing the green finance ecosystem in Uzbekistan. TSUE Research Paper, 2025.

Inogamov S., Shodieva Sh. Prospects for the implementation of green monetary policy. Central Bank of Uzbekistan Review, 2024.

Samadov T. Milliy moliya bozorining barqaror rivojlanish tendensiyalari. 'Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot', 2025.